

Saturnova kletba aneb příběh několika kolik

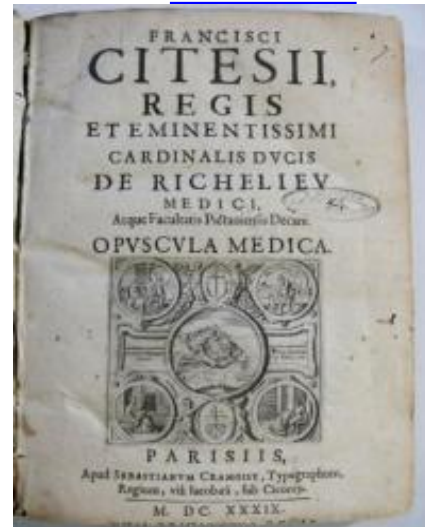
Francois Citois (1572-1652) či latinsky Franciscus Citesius, působil jako osobní lékař kardinála Richelieu (1585-1642) a během svého života vydal i několik lékařských spisů. Jeho nejznámější dílo pochází z roku 1639, jmenuje se „De novo et populari apud Pictones dolore bilioso diatriba“ a pojednává o epidemii koliky (krutá kolísající bolest v dutině břišní), která v roce 1572 propukla mezi obyvateli západofrancouzského kraje Poitou. Colica Pictonum neboli kolika z Poitou se podle tohoto lékaře projevovala

Bledost vyžene barvu z tváří; končetiny jsou studené; síla a duševní energie se vytrácejí; tělo je neklidné; trvá nespavost a letargie; běžná je bolest břicha, ztráta chuti k jídlu, říhání a zvracení (zvrátky mají barvu pórku či měděnky); nedojde-li ke včasné úlevě, nešťastník zasažený nemocí mnohdy propuká v hořký pláč; chorobný stav doprovází neuhastitelná žízeň, potíže s močením, které jsou zdánlivě vyvolány močovým kamenem, palčivá bolest v nadbříšku – někdy bez horečky, častěji však s krátkou horečkou a s velmi ostrou bolestí žaludku, ledvin, tříslel a střev..... v předloktí, prsou a celé hrudní oblasti je cítit šubání a píchání, jako by byly probodávány jehlami; brzy jsou zasaženy celé ruce i nohy; existují rovněž tací, u nichž jsou nejkrutější bolesti chodidel, jež však nevedou k omezení hybnosti, následovány strašlivými bolestmi žaludku a vrací se s čím dál větší intenzitou.....je překvapivé, že po toliké bolesti, když se pacient konečně začne cítit lépe, neboť žaludeční potíže ustupují, dochází ke ztrátě hybnosti končetin a veškerá síla k nim vysílaná vychází naprázdno..... navzdory nemožnosti ovládat ruce a nohy, cit v nich zůstává nedotčen a šíří se v nich bodavá bolest; v mnoha případech je paralýza následována množstvím epileptických křečí, jejichž nástup může doprovázet několikahodinová slepota, přičemž mysl zůstává nezkalena..... ti, kteří díky pečlivé práci doktorů přežijí takto závažné a četné obtíže, jsou dlouhodobě upoutáni na lůžko a síla do jejich končetin se vrací jen pozvolna; po několika měsících mohou být tito pacienti spatřeni, jak se podobní duchům či sochám mechanicky plouží po ulicích a jsou bledí, vychrtlí a zbídačelí, jejich nepřírozeně zkroucené paže bezvládně visí přemožené vlastní vahou a bez cizí pomoci se nejsou schopné zvednout k ústům či jiné výše položené části těla; jejich chodidla se nepohybují působením vlastních svalů, ale díky svalům nohou a tak chůze těchto zoufalců vypadá velmi směšně.....

Francois Citois dal kolice z Poitou jméno, které přetrvalo věky. Mnohem kratší život však mělo jeho vysvětlení příčin oné nemoci. Boží hněv stíhající zpupné hříšníky a zhoubný vliv nové hvězdy náhle se objevivší v souhvězdí Kassiopeií – to sice byly teorie, které snad mohly uspokojit Citoisova chleboďárce, méně věrohodně však musely působit na kolegy lékaře. A to dokonce i v případě, že byl tímto kolegou člověk, který nechvalně proslul autorstvím spisku o kohoutovi prokazatelně (sic) snášejícím vejce.....

Ano i takového poklesku se dopustil praktický lékař z německého Ulmu Dr. Eberhard Gockel (1636 – 1703). S nemocí, jejíž příznaky se nápadně podobaly kolice z Poitou, se poprvé setkal na vánoce roku 1694. Postiženými byli obyvatelé a hosté kláštera Řádu

[Zvětšit obrázek](#)

Spis Francoa Citoise, osobního lékaře kardinála Richelieu (MDCXXXIX)

Drouot Catalogue

[Zvětšit obrázek](#)

německých rytířů v Ulmu. Čtyři z nich – prelát řádu hrabě Franz Ludwig Leibelfingen, sekretář řádu, kaplan a jeho osobní sluha krátce po prudkém nástupu prvních symptomů zemřeli. Skutečnost, že se nemoc objevila mezi lidmi, kteří žili a jedli pohromadě a že až na výjimky nedocházelo k jejímu přenosu na osoby mimo klášter, jasně ukazovala na možnost otravy. Dr. Gockel proto nejprve nechal vyčerpat obě klášterní studny a osobně provedl jejich průzkum. Bohužel bezvýsledně. Při dalším šetření ho pak zaujal příběh dvou františkánských mnichů z Ehingenu, kteří sice v průběhu návštěvy kláštera v Ulmu onemocněli, ale po návratu domů se rychle a bez následků uzdravili. Tito svatí mužové však své hostitele nepřipravili ani o kapičku vody. Pili totiž jen a pouze víno. Stejným nápojem byl uctěn i sám doktor, kdykoli přišel navštívit své trpící pacienty. A čím déle chodil, tím více příznaků jejich onemocnění na sobě pozoroval. A tak došlo i na průzkum vinného sklepa. Po vylití jednoho ze sudů byl na jeho dně nalezen vazký a lepkavý sediment. Následný rozhovor Dr. Gockela s kupcem z Göppingenu, který klášter vínem zásoboval, vnesl do celého případu nové světlo.

Saturn. N. W. Fiske, *Manuál klasické literatury*, Philadelphia: E. C. & J. Biddle, 1854. Z kolekce Roy Winkelmana

„Do nádoby vhod' 6 uncí (1oz ? 28,5 g) nebo 12 lotů (1 lot ? 14 – 18 g) klejtu (angl. Litharge – oxid olovnatý PbO - krystalizovaný v tetragonální soustavě - červený) - jiní užívají i dvojnásobné množství a přidávají bismut nebo kyz – FeS₂ - a přidej 3 libry (1 lb ? 12 až 16 oz ? 328 až 467 g) a 4 unce dobrého octa, na mírném ohni odpař čtvrtinu objemu, přelij do glazované nádoby a přidej máz (1,4 L) nejlepšího vína či malvazu a dále odpařuj. Filtruj a skladuj v dobře utěsněné nádobě. 10, 15 až 20 kapek této směsi přidej do 3 – 4 uncí vína, míchej brkem či dřívkem a nech odstát, dokud se víno nevyčeří.....“

Tento návod na přislazování kyselého a trpkého vína měl zřejmě svůj původ ve dvanáctisvazkovém latinském díle *Res Rustica*, jehož autorem byl starořímský „agrární expert“ Lucius Junius Moderatus Columella (4-70). Uvedené dílo bylo často překládáno do mnoha evropských jazyků a nepochybně ho znali i vinaři v Poitou. Obchodník, který Dr. Gockelovi objasnil, jakým způsobem z kyselých patoků připravuje nápoj vybrané chuti, si v roce 1696 při pádu z koně zlámal vaz. Jeho zákazníci to prý považovali za nezvratný důkaz existence boží spravedlnosti. Dr. Gockel si dal podezření týkající se přítomnosti PbO v klášterním víně dohromady se znalostmi, jež načerpal četbou prací svého kolegy Samuela Stockhausena. Lékař z důlního města Goslaru psal o nemoci zvané „Die Hütenkaze“. Tato nemoc měla mnohé příznaky shodné s kolikou z Poitou a postihovala hutníky exponované dýmům s vysokým obsahem olova. Nebylo již dále pochyb, že záhadná kolika z Poitou stejně tak jako „Die Hütenkaze“ jsou dva názvy pro podobný chorobný stav, známý ještě i jako *colica Saturnica* – tedy stav vyvolaný subakutní a chronickou otravou olovem. Aby ochránil své pacienty, vypracoval Gockel návod na detekci olova ve víně. Podstatou testu bylo přidání 3-4 kapek koncentrované kyseliny sírové (*oleum vitrioli*) do sklenice s podezřelým nápojem a sledování vzniku bílé sraženiny síranu olovnatého. Dále se tento lékař zasadil i o přijetí zákonné úpravy, která postavila doslazování vína sloučeninami olova mimo zákon. Podle ediktu Eberharda Ludwiga, vévody z Württembergu z 10. března 1696 byla trestem za takové praktiky ztráta hrdla, majetku a cti. Stejný trest měl pak postihnout i ty, kdo o zmíněných praktikách věděli a opomněli uvědomit příslušné úřady. Gockelovo dílo „*De vini acidi per acetum lithargyri cum maximo bibentium damno dulcificatione*“ z roku 1697 pak pomohlo k vyřešení dalšího neméně závažného problému.

[Zvětšit obrázek](#)

Dr. Eberhard Gockel (1636 – 1703). Kredit: Library, London

V hrabství Devon na jihozápadě Anglie neholdovali vínu, nýbrž cideru. Ale břichabol a paralýza končetin je trápily zrovna tak. Lékař a antikvář William Musgrave (1655 – 1721), jehož odbornou vášní byly právě všemožné koliky, to popsals následovně:

„V Devonshiru se vyskytuje jiný typ koliky, kterou způsobuje pití velkého množství trpkého a kyselého cideru. Důkazem, že právě cider způsobuje toto onemocnění je, že nemoc postihuje jen a pouze ty, kteří holdují zmíněnému nápoji a závažnost příznaků je přímo úměrná jeho spotřebovanému množství. Nejzávažnější epidemie propukají zejména v těch letech, kdy je vysoká produkce cideru; naopak v letech, kdy je Pomona skoupá a odepře hojnost úrody, uvedená nemoc se vyskytuje jen zřídka.....“

Jiný slovatný lékař té doby John Huxham (1692-1762) vsadil svou odbornou reputaci na teorii, že příčinou endemické Devonshirské koliky je kyselost a trpkost nápoje. Tato teorie měla mnoho zastánců a velice se hodila do krámu i producentům cideru. Byla totiž pro případné zákazníky mnohem méně odrazující, než názory dalšího ve věci zainteresovaného doktora medicíny sira George Bakera (1722 – 1809). Ten se k věci stavěl takto:

„.....pokud je kyselost Cideru příčinou Devonshirské koliky, proč je kolika z Poitou tak málo známa v západních zemích, kde Turci, jimž víra zakazuje konzumaci vína, pijí každý den obrovská množství kyselého šerbetu? Podporuje snad tuto hypotézu zkušenost žokejů, kteří potřebují snížit váhu, aby vyhověli nastaveným standardům, a jimž je doporučováno pít velké množství octa jako prostředku podporujícího pocení? Shledáváme pravdivým, že děti a churaví lidé a zejména anemické dívky, jejichž útroby jsou přeplněné kyselinami, častěji než jiní trpí touto nemocí?

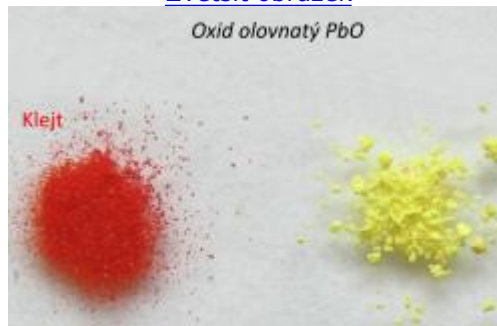
Při vysvětlení možné příčiny Devonshirské koliky se pak opírá o znalost díla Eberharda Gockela a jeho německých následovníků, kteří např. prováděli experimenty na psech.

„.....když jsem si uvědomil, že jablečná šťáva a jedy na bázi olova nemají nic společného, a že Devonshirská kolika a otrava olovem mají tolik shodných příznaků, přišlo mi nepravděpodobné, že dva tak odlišné prostředky by mohly mít tak podobný vliv na lidské tělo.....“

Podle Bakera se toxický prvek do nápoje dostával z kamenných lisů, které se používaly k lisování jablek. Olovo bylo oblíbeným konstrukčním materiálem, který sloužil k sesazování jednotlivých částí lisů dohromady, a byly z něho vyráběny i žlábký na odvod vylisované šťávy. Pozdější autoři pak dávali vínu spíše glazuře na tradiční devonské keramice, v níž se hotový nápoj uchovával.

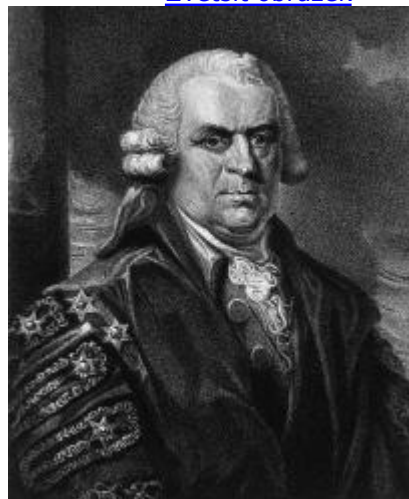
O tom, že to alkoholici mají na světě tradičně těžké, svědčí i existence další koliky - a to koliky západoindické suché (West Indian dry-gripes). Tímto onemocněním zase trpěli američtí pijáci jamajského rumu. Opět šlo o otravu olovem a to tentokrát pocházelo z chladičů destilačních přístrojů. V boji se zmíněnou

[Zvětšit obrázek](#)

Oxid olovnatý PbO, červená a žlutá forma. (Kredit: Wikipedia)

[Zvětšit obrázek](#)

George Baker, (1722 – 1809). Kredit: Wikipedia, Public domain

[Zvětšit obrázek](#)

kolikou se velice angažoval slavný americký vědec a politik Benjamin Franklin. Jeho nákladem vyšla v roce 1745 kniha Thomase Caldawatera „*An essay on the West India dry-gripes*“, která ve své době patřila k základním osvětovým materiálům vztahujícím se k dané problematice.....

B. Franklin, M.DCC.XLV. (1745). An essay on the West-India dry-gripes. Gale ECCO (2010)

Literatura:

1. Eisinger J., Medical History 1982, 26, 279 – 302
2. McConaghey R.M.S, Med Hist. Oct 1967; 11(4): 345–360.
3. Skovenborg E., Journal of Wine Research, 1995, 6 (1), 49-64

Poznámka redakce: Autorovi článku vyšla před časem kniha "plná jedů": **Kalich hořkosti**.

Autor: Miloslav Pouzar

Datum: 19.01.2015 v 07:00